

Publication of Association Esprit, Société et Rencontre
Strasbourg/France

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

Volume 5 Issue 8, p. 1231-1245, December 2012

KIRŞEHİR'İN TARİHİ COĞRAFYASI II (M.Ö. 2. VE 1. BİN YIL)*

*HISTORICAL GEOGRAPHY OF THE KIRŞEHİR II
(1st AND 2nd. MILLENNIUM B.C)*

Yrd. Doç. Dr. Veli ÜNSAL

Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

* Bu çalışmanın ilki, 17–19 Ekim 2008 tarihleri arasında Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu'nda sunulmuştur. “Kırşehir'in Tarihi Coğrafyası I (Tarih Öncesi)” adını taşıyan bu ilk çalışma, 2011 yılında 3 cilt halinde basılan bildiri kitaplarının son cildinde yayımlanmıştır (Ünsal, 2011: 1601-1618).

Abstract

Kırşehir is one of first the regions which met with writing as it is was a close neighborhood of Kültepe in which records of Anatolia's historical geography were found besides many documents at the end of 2nd millennium B.C. In a way, Kırşehir's historical ages started with Assyria Trade Colonies Age. There had been Hittite Hegemony in Kırşehir and neighborhood starting from the first quarter of 2000 B.C until the last quarter. Namely, this region was in Kızılırmak arch which was known to be the centre of Hittite's and called Marassantiya by them.

After Hittite hegemony, Kırşehir was within the boundaries of Phrygian country which had domination over the regions between Sakarya (Sangarios) Basin and Kızılırmak (Marassantiya/Halys) arch at the beginning of 1st millennium B.C; after this period, the city came under the domination of Persians. Kırşehir had become the western door of Cappadocia which was a big region and one of the few significant regions in Anatolia. The city, which made a name for itself in the atmosphere of uncertainty in Hellenistic Age, entered a revival era in Roman Period.

The aim of this study is to enlighten the historical geography of Kırşehir and around in 1st and 2nd millennium B.C, which is the subject of this study, with the findings from large and small settlements in Colonial Age, journey scriptures, antique sources and scriptures in Roman Period.

Keywords:Kırşehir, Historical Geography, Kızılırmak, Historical Ages.

Öz

Kırşehir, M.Ö. II. bin yılın başlarında başka birçok vesikanın yanında, Anadolu'nun tarihi coğrafyasına ait kayıtlarında ele geçtiği Kültepe'ye yakın bir alanda yer almasının sonucu olarak Anadolu'nun yazı ile tanışan ilk bölgelerinden biri olmuştur. Bu açıdan Kırşehir'in tarihi çağları Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile başlamıştır. M.Ö. II. bin yılın ilk çeyreğinden son çeyreğine kadar ise Kırşehir ve çevresinde Hitit hâkimiyeti görülür. Yani bu bölge Hititler'in merkezi toprakları olarak bilinen ve Hititler tarafından Marassantiya olarak isimlendirilen Kızılırmak kavsindedir.

Hitit hâkimiyetinin sona ermesinden sonra, M.Ö. I. binyılın başlarında, Sakarya (Sangarios) Havzasından, Kızılırmak (Marassantiya/Halys) kavsine kadar egemenlik kuran Frig ülkesinin sınırları içerisinde yer alan Kırşehir, M.Ö. I. bin yılın ortalarında ise Pers hâkimiyetine girmiştir. Kırşehir bu dönemle birlikte Anadolu'nun birkaç önemli bölgesinden biri olan ve çok geniş bir alanı kaplayan Kapadokya adı ile anılan toprakların batıdaki kapısı olmuştur. Hellenistik dönemin belirsizlik ortamında adından az söz edilen Kırşehir, Roma dönemi ile tekrar bir canlanma dönemine girmiştir.

Bu çalışmaya konu olan Kırşehir ve çevresinin M.Ö. II. ve I. binyıl tarihi coğrafyası, Koloni Çağı'na ait irili ufaklı yerleşmelerden elde edilen buluntularla, Hitit dönemine ait yol yazıtları ile antik kaynaklardan elde edilen bilgilerle ve Roma dönemi verileri ile aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırşehir, Tarihi Coğrafya, Kızılırmak, Tarihi Çağlar.

Giriş

Son derece zengin tarihi, arkeolojik verilere ve doğal kaynaklara sahip olan İç Anadolu Bölgesi, coğrafi konumu itibariyle güneyde Akdeniz, batıda Ege Denizi kuzeyde Karadeniz ve doğuda Doğu Anadolu yüksek yaylası arasında bir orta bölgedir.

Bu bölgenin on üç ilinden biri olan Kırşehir, doğu ve güneydoğuda Nevşehir, güneyde Aksaray, batı ve kuzeybatıda Kırıkkale, kuzeyde Yozgat, batıda Ankara illeri ile çevrelenmiştir. İlin yüzölçümü 6665 km²., rakımı ise 980 m.dir.

Anadolu'nun tam orta noktasında yer alan Kırşehir bu konumu sayesinde Anadolu'nun dört tarafı ile kültür akışını sağlamıştır. Bu özelliklerinden ötürü Kırşehir ve çevresi tarihin her döneminde yerleşime uğramıştır. Bölgede tarihöncesi çağlarda başlayan yerleşim (Ünsal, 2011: 1607 vd) tarihi çağlarda da devam etmiştir.

İç Anadolu Bölgesinin Orta Kızılırmak Bölümü 1000-1200 m. yükseklikte, akarsuların 100-200 m. derine gömüldükleri bir akarsu sahasıdır. Çok sayıdaki akarsu bu yapıyı kuzey, güney ve batı yönünde derin vadiler açarak parçalamıştır. Akarsular ve yeraltı suları bakımından zengin olan Kırşehir'in yerleşme yeri olarak seçilmesinde suyun varlığı en büyük etken olmuştur (Güngördü, 1989: 3-4). Geçmişte olduğu gibi günümüzde de yerleşim merkezleri, akarsular onların meydana getirdiği geçitler ve yolların çevresinde yoğunlaşmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan Kırşehir'de böyle bir alanda yer almaktadır.

Orta Kızılırmak Havzası'na adını veren Kızılırmak¹ hem bu bölgenin hem de Anadolu'nun en önemli akarsuyudur. Ülkemizde doğan ve ülkemizde denize dökülen bir akarsu olan Kızılırmak, Kırşehir'in 17 km. güneyinden geçer. Irmağın geçtiği yerlere Kızılırmak Havzası denir. Coğrafi konumu itibariyle Orta Kızılırmak Havzası, ülkemizin Fırat Havzası'ndan sonra en büyük havzasıdır. İl sınırları içerisinde diğer önemli akarsular Kızılırmak'ın kollarından olan Kılıçözü ve Delice Çaylarıdır. Kılıçözü Çayı Kızılırmak'ın il içinde kalan kuzey kolunu oluşturur ve kuzey-güney doğrultusunda 80 km. uzunluğa sahiptir. Delice Çayı ise Kızılırmak'ın en uzun koludur (426 km.). Kırşehir-Yozgat il sınırını oluşturan akarsu, Yerköy yakınlarında Kırşehir il sınırına girer (Güngördü, 1989: 4, 7).

Kırşehir ve çevresi günümüzde olduğu gibi geçmişte de arızalı bir yapıya sahipti. Ancak bu arızalı yapıda yer alan ve içinden Kızılırmak ve Delice Çayı'nın aktığı alanlar bereketli çöküntü ovaları idi (Sevin, 1998: 48). Kırşehir genelinde dağlar yüzölçümünün küçük bir bölümünü kaplar. Bu dağların ortalama yükseltileri 1500-2000 m. arasında değişir. İl topraklarının kuzey kesiminde Çiçekdağı, Orta kesiminde Baran ve Kervansaray Dağları önemli yükseltilerdir.

Kırşehir'de ve çevresindeki dağlar bölgenin iklimini de etkiler. Bölgede karasal iklim egemendir. Kışlar sert ve soğuk geçer ancak bu durum Doğu Anadolu'daki gibi sürekli değildir. Ayrıca özellikle şehir merkezi Kervansaray ve Naldöken Dağları arasında korunaklı bir saha görünümündedir (Güngördü, 1989: 6-7). Kırşehir ve çevresi iklimi eskiçağda da günümüzden pek farklı değildi. Bir bütün olarak ele alındığında bölge karasal iklime sahipti (Sevin, 1998: 48).

¹ Ülkemizde doğan ve ülkemizde denize dökülen Kızılırmak, 1355 km. uzunluğu ile Türkiye'nin en uzun akarsuyudur.

İç Anadolu Bölgesi'nin bozkır kuşağı içinde kalan Kırşehir, genellikle orman örtüsünden yoksun olup, hâkim doğal bitki örtüsü bozkırdır (Güngördü, 1989: 7, 11). Yöre arazi ve iklim yapısında olduğu gibi bitki örtüsü bakımından da geçmişte fazla zengin değildi. Büyük bölümü bozkırlardan oluşuyordu. Kıraç topraklar tarıma elverişli değildi (Sevin, 1998: 48).

Kırşehir'in kuruluş ve gelişmesinde, ulaşım büyük oranda etkili olmuştur.

Kırşehir, Ankara-Kayseri karayolu üzerinde, Ankara'ya 186 km. ve Kayseri'ye 134 km. uzaklıktadır. Bu yönü ile bu yol yörenin doğu-batı akışını sağlar. Bundan başka Kırşehir kuzeyde Yozgat'a 111 km. ve güneyde Aksaray'a 110 km. uzaklıktadır. Bu yollar ise bölgenin kuzey ve güneye açılan yollarıdır. Ayrıca genel anlamda adı geçen tüm bu güzergâhlar arasında Kırşehir, bir düğüm noktasında almaktadır. Bu yöre, Anadolu'yu baştanbaşa kesen, en eski ve en işlek yolların üzerinde bulunmasının sonucu olarak önemli bir konak yeri olmuştur (Güngördü, 1989: 8-9).

1. Kırşehir'in M.Ö. II. Binyıldaki Tarihi Coğrafyası

Kırşehir ve çevresinin M.Ö. II. binyıldaki tarihi coğrafyası hakkındaki bilgileri Koloni Çağı ve Hitit döneminden günümüze kadar elde edilen verilerden, bölgede gerçekleştirilen kazı ve araştırmaların sonuçları ile yine bölgede tespit edilen bu dönemlere ait irili ufaklı tekil buluntu yerlerinden elde etmekteyiz.

Bilindiği gibi Anadolu M.Ö. II. binyılın başlarında siyasi otoriteden yoksun bir görünüme sahipti. Bu durumdan istifade eden Asurlu tüccarlar Anadolu ile uzun bir süre devam edecek olan ticari faaliyetlere başladılar.

Anadolu'nun Koloni Çağı'ndaki politik, idari, kültürel, ekonomik ve toplumsal görünümü hakkında bilgi veren vesikalara çoğunlukla belli başlı üç merkezde rastlanmıştır. Kültepe ve onun geç evreleri ile çağdaş olan Boğazköy ve Alışar'dan elde edilen bu vesikalarda, Anadolu'nun tarihi coğrafyası ile ilgili bilgilerde bulunmaktadır.

Kültepe Tabletlerine (Kapadokya Tabletleri) göre, bu dönemde Anadolu'da birçok şehir devleti bulunuyordu. Bu şehir devletleri arasında gerçekleşen ilişkiler, başka birçok olayı aydınlattığı gibi M.Ö. II. binyıl Anadolu'sunun siyasi yapılanmasını da açığa çıkarmıştır.

Kırşehir ve çevresinin bu dönem tarihi coğrafyasının anlaşılabilmesi için Kültepe ve Kırşehir yakınlarında bu döneme ait yerleşmelerde gerçekleştirilen kazıların sonuçlarına bakılması büyük önem taşımaktadır.

Kültepe kazılarının bölgeyi etkileyen ilk sonuçlarına mimaride rastlanır. Buna göre bu dönemde Kültepe'de kullanılan konutlar, Orta Anadolu iklimine uygun plan, malzeme ve teknikle yapılmıştır. Kültepe ile aynı dönemlerde yerleşme gören Alışar, Boğazköy, Alacahöyük, Kaman Kalehöyük ve Yassihöyük aynı tip yapılarıyla dikkat çeker. Bu yerleşmelerdeki konutlarda yerel farklılıklar dışında yerli Anadolu yapı tarzı egemendir. Orta Anadolu'daki kerpiç konut mimarisi aynı plan ve teknikle bugün bile devam etmektedir (Darga, 1998: 139).

Nitekim Kaman Kalehöyük kazılarında bu döneme ait tabakalarda ortaya çıkarılan mimaride aynı sonuçları vermiştir (Omura, 1998: 318).

Bu yapılardan başka, Yassihöyük kazılarında, bölge mimarisi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan bir yapı daha ortaya çıkarılmıştır. Saray olarak değerlendirilebilecek bir görünüme sahip olan bu yapı, Yassihöyük kazılarını gerçekleştirenler tarafından Acemhöyük'ün Sarıkaya ve Kültepe'nin Warşama Sarayları ile mukayese edilmektedir (Kumagai, 2011: 171 vd; Omura (M), 2012: 271). Bu tür anıtsal yapılar Hititlerden önce Orta Anadolu'da oluşturulan mimarinin eşsiz örneklerini ortaya koymaktadır.

Bunlardan başka Kaman Kalehöyük ve Yassıhöyük dönemin ticari ve sanatsal buluntularıyla da karşımıza çıkarlar. Bu buluntular bulla² adı verilen mühürlerdir. Söz konusu yerleşmelerden Kaman Kalehöyük'te ele geçen mühür ve bullaların üzerinde kuş motiflerine rastlanmıştır. Bu motifler Kültepe'nin Ib katında ele geçen mühürlerle benzerlikler gösterir (Omura, 2001: 329). Kaman Kalehöyük'ten başka Yassıhöyük'ten elde edilen mühürlerin üzerinde de hayvan figürleri bulunmaktadır (Omura (M), 2011: 361). Bu buluntular Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ticari faaliyetlerin yanında, sanatsal etkileşimlerinde gerçekleştiğinin göstergesidir. Nitekim Mezopotamya kültürünün karakteristiği olan silindirik mühürler zamanla yerli sanatkarlar tarafından taklit edilmeye başlanmıştır (Memiş, 2003: 207).

Hangi nedenlerden dolayı sona erdiğini bilemediğimiz bu dönemden sonra, Anadolu'da ilk siyasi birlik, M.Ö. II. binyılda, Kızılırmak kavsî içerisinde kurulan Hitit Krallığı tarafından sağlanmıştır.

Kırşehir ve çevresi Hitit Devletinin merkezî toprakları içerisinde yer alır. Bu bölge aynı zamanda Hititlerin doğal sınırlarıdır. Bu yörede Hitit izlerine yoğun bir şekilde rastlanmaktadır.

Bölgenin tarihi coğrafyasına katkı sağlayan Hitit izlerinden ilki, literatüre bulunduğu yerin adıyla geçen Kabaklı Rölyefi'dir. Kırşehir İli Akçakent İlçesine bağlı Kabaklı Köyü'nde bulunan ve Hitit kabartmalarının karakteristik örneklerinden biri olan Kabaklı Rölyefi'nin üzerinde, müzikli bir töreni betimleyen kabartmalar ve bir boğa³ figürü resmedilmiştir. M.Ö. XIII. yüzyıla tarihlenen Kabaklı Rölyefi ve bu tür seramik kabartmalar, aslında Hitit kaya kabartmalarının da öncülerindedir (Bossert, 1951: 108, lev. VI; Riemschneider, 1955: lev. 59).

Kabaklı Rölyefi dışında, Kırşehir ve çevresindeki Hitit yayılımı hakkında bilgi sahibi olduğumuz başka buluntularda vardır. Bunlardan biri halk arasında Öküztaşı olarak bilinen Çift Başlı Boğa Altarı, bir diğeri Hitit Kapı Aslanları ve bu döneme ait yazılı bir belge olması bakımından önem kazanan Malkayası Hiyeroglif Yazıtı'dır.

Bölgedeki Hitit hâkimiyetini kanıtlayan verilerden ilki, Hirfanlı Baraj Gölünün suları altında kalan Savcılıdokuz Köyü sınırları içerisindeki höyüğün hemen kuzeyinde bulunmuş ve daha sonra baraj işletmesi ana giriş kapısının yanına dikdörtgen bir kaide üzerine yerleştirilmiş olan Çift Başlı Boğa Altarı'dır⁴. Söz konusu altar günümüzde ise Kaman Kalehöyük'ün hemen yakınlarındaki Kaman-Kalehöyük Arkeoloji Müzesinin bahçesine taşınmıştır.

Çift Başlı Boğa Altarı'nın Kırşehir ve çevresindeki Hitit hâkimiyetini göstermesinden başka bir özelliği ise iki boğa tasviri ile Anadolu mitolojisindeki Hurri (gece) ve Şerri (gündüz) adını taşıyan boğa çiftini akla getirmesi noktasında karşımıza çıkar (Akurgal, 1995: 105, 454, 441, lev. 25a, şek. 404, lev. 29b, şek. 420 no. 42-43; Dinçol, 1982: 80).

² Üzerinde mühür baskısı bulunan kil topanı. Çömlek, testi, sandık ya da kapıların açılmasını önlemek için, güvenlik adına kullanılırlardı (Sevin, 2003: 303).

³ Hitit sanatındaki boğa tasvirleri ve bunların ayrıntıları için bkz., Akarsu, 2007: 23 vdd.

⁴ Söz konusu anısal protom hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Güterbock, 1970: 25-30.

Hurri ve Şerri adı ile anılan bu boğalara birçok metinde rastlanmıştır. Bu boğalar bir anlaşma metninde, Hitit pantheonunun ilk sırasında yer alan Fırtına Tanrısı'nın kutsal hayvanlarıdır⁵.

Gök tanrısının en önemli sembolü boğadır. Diğer Önasya dinlerinde olduğu gibi Hitit dininde de tanrılar insan biçim ve karakterinde düşünülmüştür. Ancak Hititler, insan biçimli tanrıyı, o tanrının hayvan şekli ile tasvir ediyorlardı (Akurgal, 1995: 105; Dinçol, 1982: 81). Boğanın Orta Anadolu'da, belki de tek başına gök tanrısını temsil ettiğine inanılıyordu. Nitekim, Alacahöyük'te M.Ö. 14. yüzyıla ait bir kabartmada büyük kral, eşi kraliçeyle birlikte, hem bir sunak hem de bir boğa tasviri önünde tapınma yapmaktadırlar. Bu tapınma hayvan kılıklı tanrılara inanma kültürünün söz konusu yüzyılda hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Bunun yanında Yazılıkaya da Hurri dininden gelme Hurri ve Şerri adlı boğalar, iki en büyük erkek ve kadın tanrının yanında yer almaktadır. Boğazköy Büyükkale'de bulunmuş olan çift boğalar da tapınmayla ilgilidir (Akurgal, 1995: 105, 441 lev. 25a, şek. 404; 537 lev. 29b; 454, şek. 420 no. 42-43;).

Hurri ve Şerri boğa çifti, Malatya'daki kent kapısı duvar kabartmasında, Fırtına Tanrısı'nın arabasına koşulu olarak tasvir edilmiştir. Burada Hava Tanrısı, kutsal boğaları olan Şerri ve Hurri'nin çektiği arabasında görülmektedir (Akurgal, 1995: 441, şek. 404).

Tüm bunların ışığında Çift Başlı Boğa Altarı, ya bir kutsal mekân, ya da bir su kapısı özelliği göstermektedir (Sevinç, 1999: 40). Ayrıca bu anıtsal mimari buluntunun Kırşehir'in arkeolojisi ve tarihi coğrafyasına katkı sağladığı da bir gerçektir.

Kırşehir'in Hitit coğrafyasında yer aldığını gösteren bir başka veri Hitit Kapı Aslanları'dır. Söz konusu Hitit anıtları ilk olarak Kırşehir ili, Kaman ilçesi, Savcılı Ebeyit Köyü'nde tespit edilmiş, ancak sonraları başka bir alana taşınmışlardır.

Hitit Kapı Aslanları'nın bizim için önemi Hitit mitolojisinde taşıdıkları anlamdan kaynaklanır. Hitit Kapı Aslanları, Hititler'de kapılardan içeri girebilecek kötülükleri önlemek ve mekânları korumak amacıyla kapılara konan ve kapı ile bütünlük oluşturan plastik eserlerdir.

Son olarak Hititlerin bu coğrafyaya kadar yayıldığı bir başka göstergesi ise Malkayası Hiyeroglif Yazıtı'dır. Kırşehir'in 16 km. kadar kuzeybatısında ve Karakurt Kaplıcalarının kuzeydoğusunda Emir burnu tepesi olarak bilinen alanda ele geçen Malkayası Hiyeroglif Yazıtı bu bölgedeki Hitit dönemine ait tek yazılı bir belgedir. Hititler kaya anıtlarında ve günlük hayatta hiyeroglif yazısını, resmi yazışmalarda ise çivi yazısını kullanmışlardır. Malkayası Hiyeroglif Yazıtı'da bu tür belgelerdendir.

Bu yazıtı değerlendiren Bossert, yazıtın ilk incelemelere göre Hitit İmparatorluk Çağına ait olduğunu, büyük olasılıkla bir yol yazıtı anlamı taşıdığını ve yazıtın bulunduğu yere en yakın Hitit yerleşmesinin ise Kalehöyük (Kırşehir Höyüğü) olduğunu belirtir (Bossert, 1950: 667 vd). Yazıt hakkında değerlendirmelerini sürdüren Bossert bu yazıtta karşılaşılan şahıs isimlerine Boğazköy arşivinde ele geçen bullalarda da rastlandığını belirtir. Ancak Malkayası Hiyeroglif Yazıtı'nda geçen ismin prens unvanı ile anıldığını, Boğazköy arşivinde

⁵ "Gökyüzünün Güneş Tanrısı, ülkelerin kralı, insanlığın çobanı; Arinna'nın Güneş Tanrıçası, ülkelerin kraliçesi; Kudretli Fırtına Tanrısı, ülkelerin kralı; Hatti'nin Fırtına Tanrısı, ülkelerin kralı; Zippalanda'nın Fırtına Tanrısı. Nerik'in Fırtına Tanrısı, Ordunun Fırtına Tanrısı, Halap'ın Fırtına Tanrısı, 'Boğa' Şerri, 'Boğa' Hurri, Namni ve Hazzi; Hepat gökyüzünün kraliçesi; Koruyucu Tanrı, Hatti'nin Koruyucu Tanrısı..." (Dinçol, 1982: 80). Hitit pantheonun ileri gelen tanrı ve tanrıçaları önemli nitelikleriyle anılır. Hititlerden kalan önemli kutsal yapılarda ve figüratif eserlerde bunların tasvirleri yer almaktadır.

bulunan bullalardaki isimde ise prens unvanının yer almadığını söyler ve her iki şahsın birbirinden farklı kişiler olabileceğini sözlerine ekler (Bossert, 1950: 668).

Malkayası Hiyeroglif Yazıtı hakkında bilgi veren başka çalışmalarda bulunmaktadır. Bunlardan Alkım, Hititler döneminde Kırşehir ve çevresinin önemli bir merkez olduğunu belirtir. Bunu söylerken bölgeye yakın bazı yerleşmelerdeki malzemelerin benzerliğine vurgu yapar. Ayrıca ona göre, Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlendirilen Malkayası Yazıtı'nın bu bölgede bulunması Hitit yayılımı açısından önemlidir (Alkım, 1956: 71).

Hitit İmparatorluğu yaklaşık olarak M.Ö. 1200'lerde son bulmuş ve birçok Hitit şehri yıkılıp yıkılmıştı. Bunun üzerine büyük bir kaos ve kargaşa içine giren Anadolu'da siyasi birlik bozulmuştu. Kırşehir ve çevresi bu durumdan çok etkilenmese de Kaman Kalehöyük'ün bu döneme tarihlenen tabakalarında rastlanan verilere göre geçici de olsa durgun bir döneme girmişti.

2. Kırşehir'in M.Ö. I. Binyıldaki Tarihi Coğrafyası

Kırşehir'in M.Ö. I. binyıldaki tarihi coğrafyası hakkındaki bilgileri, kazı ve araştırmalar sonucu tespit edilen yerleşmelerdeki buluntulardan, Kırşehir Müzesine kazandırılan eserlerden ve bu dönemde bölgeye hâkim olan uygarlıkların kayıtlarından elde etmekteyiz.

Kırşehir ve çevresinde M.Ö. I. binyıl boyunca, sırasıyla Frig, Pers, Hellenistik ve Roma etkileri görülür.

Kırşehir ve çevresindeki Hitit hâkimiyeti sona erdikten sonra Anadolu'ya gelen ve Trak kökenli bir topluluk olduğu artık bilinen Frigler, bir süre Anadolu'nun kuzeybatısında oturduktan sonra Kırşehir ve çevresinin de içerisinde yer aldığı Orta Anadolu'ya yerleşerek M.Ö. 8. yüzyılda Gordion merkez olmak üzere güçlü bir krallık kurmuşlardır.

Her ne kadar sınırları kesin olarak saptanamasa da Frig Krallığı, kabaca kuzeyde Alacahöyük, Alishar, Boğazköy ve Pazarlı'dan güneyde Tuz Gölüne, batıda Lidya sınırlarından, doğuda Kızılırmak ötesine kadar uzanıyordu (Barnett, 1973: 417).

Arkeolojik ve epigrafik bulgulara göre Frigler en güçlü dönemlerinde, Kızılırmak'ın doğusunda Çorum, Tokat ve Kırşehir; kuzeyde Samsun; güneyde Niğde ve Konya; güneybatıda Burdur ve Elmalı ovası; batıda Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya ile kuzeybatıda Bandırma yörelerine kadar etki alanlarını genişletmişlerdir (Sivas, 2007: 11).

Kırşehir ve çevresinde her ne kadar anıtsal Frig mimari eserlerine rastlanılsa da bölgede gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmalarında bu döneme ait çok sayıda irili ufaklı yerleşme yerlerine, Frig çanak çömleklerine ve ileri bir işçilikle yapılan Frig metal eserlerine rastlanmıştır.

Gordion, Alacahöyük, Alishar, Boğazköy ve Pazarlı gibi önemli Frig yerleşmelerine yakın bir alanda yer alan Kırşehir ve çevresinde gerek irili ufaklı 100'ü aşkın höyükte gerekse kazı yapılan bazı yerleşmelerde Frig seramiklerinin bütün türleri ele geçmiştir. Ancak Kızılırmak'ın batısında görülen anıtsal Frig mezar yapılarına şimdilik rastlanmamıştır. Bu durum belki de Kızılırmak'ın batısı ile doğusu arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar daha çok çanak çömlek buluntularında ve ölü gömme geleneklerinde karşımıza çıkar.

Kırşehir ve çevresinde Frig kültürünün karakteristik örneklerinden olan nakışlı, boya bezemeli ve geometrik desenli çanak çömleklerin yanında, siyah ve gri metalik parlaklıkta kaliteli işçiliğe sahip mallarla da sıklıkla karşılaşmıştır. Bunların yanında Kaman Kalehöyük kazılarında, M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısı ile M.Ö. 7. yüzyılın başlarına tarihlenen geyik motifli seramikler (Mori-Omura, 1990: 337; Omura, 1989: 354-355) ile Frig fibulaları ele geçmiştir (Mikami-Omura, 1988: 3; Omura, 1989: 355; Omura, 1991: 429; Omura, 2001: 328; Genz, 2007: 135). Tüm bunlardan anlaşıldığı kadarı ile, Kaman Kalehöyük Orta Anadolu'nun Tunç ve Demir Çağlarının aydınlatılmasını sağlayan önemli merkezlerden biridir (Yiğit, 2003: 173; Genz, 2007: 128-130).

Tüm bunlar Kırşehir'in asıl Frig hâkimiyet sahasında olmasa bile, Frig etkilerinin güçlü olarak hissedildiği bir coğrafyada yer aldığı göstermesi açısından önemlidir.

Frig etkinliklerinin Kimmer toplulukları tarafından ortadan kaldırılması üzerine bu bölgedeki hâkimiyet mücadeleleri artmıştır. Bu mücadelelerden en önemlisi Kızılırmak'ın doğu ve batı uygarlıklarını birbirinden ayıran bir sınır olarak karşımıza çıktığı Kızılırmak savaşıdır. Lidya ve Med krallıkları arasında gerçekleşen bu savaş (Herodotos, I. 75) bölge coğrafyasının önemini göstermesi açısından önemlidir⁶.

Bu savaştan kısa bir süre sonra, M.Ö. I. binin ortalarına gelindiğinde ise Anadolu'nun genelinde olduğu gibi bu coğrafyada yaklaşık olarak ikiyüz yıl kadar sürecek olan Pers izleri görülür.

Böylece Frigya toprakları, Pers İmparatorluğunun bir parçası olmuş Kapadokya, Paphlagonya ve Hellespontos ile Büyük Frigya satraplığına bağlanmıştır (Sivas, 2007: 14).

Perslerle birlikte bu coğrafya Kapadokya adı ile anılmaya başlanmıştır. Etnik bir anlam taşımayan Kapadokya sözcüğüne ilk kez M.Ö. 6. yüzyılda İran'da, Bisitun Dağının kayalıklarındaki yazıtta rastlanır. Akadça, Persçe ve Elamca olmak üzere üç dilli yazılan bu yazıtta görülen yer ve ülke isimleri arasında Persçe Katpatuka ismi de yer almaktadır (Esin, 1998: 65; Baydur, 1970: 114). Birçok dilbilimciye göre, Güzel Atlar Ülkesi anlamına gelen bu isim Persçe'dir. Asur ve Pers İmparatorluklarının bölgeden haraç ya da vergi olarak at almaları bölgenin atları ile anıldığını göstermesi açısından önemlidir (Sevin, 1998: 47). Romalı tarihçi Plinius ise Kapadokya adının Delice Çayı'nın⁷ adından kaynaklandığını belirtir (Plinius VI, 3. 2).

Antik Çağda Orta Anadolu'nun neredeyse tamamına yakını kapsayan bir bölgenin adı olan Kapadokya, Eski Anadolu'daki önemli bazı bölgelerden de biriydi. Anadolu'nun tam orta noktasında yer alan bölge, bugün yaklaşık olarak Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve Malatya illerinin tümünü, Ankara'nın doğusunu, Sivas ve Yozgat'ın güneyini ve Adana'nın da kuzeyini kapsamaktaydı (Sevin, 1998: 47).

Friglerin hâkimiyet alanı ve Frigya'nın sınırlarının uzandığı coğrafya hakkındaki en ayrıntılı bilgilere ise Strabon'da rastlanır (Strabon XII. 8, 1).

⁶ Nehirler veya genel tanımı ile su yolları ağı insan hayatı üzerinde önemli rol oynar. Bu durumdan dolayı Kızılırmak, tarihin çeşitli dönemlerinde farklı isimlerle anılmış, Antik Çağ'da Anadolu'yu ikiye bölen bir sınır olarak görülmüştür. Kızılırmak'ın bu savaşta üstlendiği rol, bu savaşın antik kaynaklardaki yeri ve Eskiçağda Kızılırmak hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Ünsal, 2012: 212-214.

⁷ Kızılırmak'ın (Halys) en önemli koludur. Sevin, I. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Plinius'a atıfta bulunarak, bu çayın adının Kappadoks olduğunu ve Kappadokia adının bu çayın adından kaynaklandığını belirtir (Sevin, 1998: 47).

Strabon'a göre oldukça geniş bir alanı kapsayan Kapadokya, Antik Çağ'da, kuzeyde Pontos, kuzeybatıda Galatia, batıda Lykaonia ve Phrygia, güneyde Kilikia, güneydoğuda Kommegene ve doğuda Armenia bölgeleriyle komşuydu (Strabon XII. 2, 10).

Perslerin Anadolu'yu satraplıklarla yönettiği bu yıllarda, Kapadokya satraplığının merkezinin Kayseri olduğu kabul edilirse (Baydur, 1970: 89; Sevin, 1998: 58), Kırşehir bu satraplığın batı kesiminde yer almaktaydı. Kaba bir sınırlandırma ile bu alan güneyde Tuz Gölü (Tatta) ve Kızılırmak (Halys), doğuda Erciyes Dağı (Argaios), kuzeyde Delice Irmağı'na (Kappadoks) kadar uzanıyordu.

Kırşehir'de bu döneme ait buluntular Kaman Kalehöyük'ün Demir Çağa tarihlenen II. katında ele geçmiştir. Söz konusu tabakada ele geçen Akamenid bir mühür ve megaron yapı tipini hatırlatan mimari kalıntılar bu döneme ışık tutması açısından kayda değerdir (Omura, 1994: 282).

M.Ö. 4. yüzyılın ortalarında Hellas'ta istikrarı sağlayan Büyük İskender, Persler'in bölgedeki egemenliklerine son vermiş ve çok kısa bir sürede kendini Asya kralı olarak tanıtmıştır (Günaltay, 1987a: 252; Tekin 1998a: 106). Böylece Kırşehir'inde içinde yer aldığı Kapadokya ve çevresinde Hellenizm kültürü etkisini göstermeye başlamıştır.

Kapadokya Krallığı döneminde Kırşehir ve çevresi, "strategia" denen bazı bölgesel birimlere ayrılmıştı. Kentleşmenin tam olarak gelişmediği bölgenin Tauros yakınında beş strageiası mevcuttu. Bunlar; Melitene, Katanoia, Kilikia, Tyanitis ve Garsauritis'ti. Bölgenin kuzey tarafında da beş strageia vardı. Bunlar batıdan doğuya doğru; Morimene, Khamanene, Saravene, Sargarausene, Laviansene idi (Strabon XII. 1, 4; Sevin, 1998: 52). Modern Kırşehir ise bu strageia'lar içinde Khamanene strageiasına bağlı bir yerleşimdi. Ancak Kırşehir'in Hellenistik dönem ve bu dönemde bölgede kurulan krallık yönetimi sırasındaki ismi konusunda henüz bir netlik yoktur (Strabon XII. 2, 10).

Strabon burada sadece Dasmenda (Semendere) adında tahkim edilmiş bir yerden bahsederken, Ptolemaios, Sama (Cemele-Yassıhöyük), Andrappa, Gadanıa, Ouadata, Odogo, Sarouene kasabalarından bahseder. Bu sayılanlar içinde Ptolemaios'un Sarouene/Aquas Arauenas dediği kasaba Kırşehir'dir (Sevin, 1998: 55). Ancak henüz buranın Kırşehir olduğuna dair görüş kesin değildir. Kuşkusuz bu durum Kırşehir'de henüz yeterli arkeolojik çalışmanın yapılmamış olması ve antik kaynaklardan da yeterli bilgi alınamamasından kaynaklanmaktadır. Ancak Kalehöyük (Kırşehir)'te son birkaç yıldır devam eden kazı çalışmaları bu konu hakkında yeni şeyler söyleyecektir.

Hellenistik dönemin en önemli tarihçilerinden olan Polybios'un zikrettiği Mokissos ismi ise Kırşehir'in Hellenistik ve Roma dönemlerindeki adı olabilir (Beagon 1995: 245–248).

Ramsay'da buna yakın bir tespitle Mokissos'un Kırşehir'de olduğunu vurgular. O bu konuda Propocius'u kaynak göstermiştir. Propocius, Bizans döneminde Justinianopolis adını alan Kırşehir ile ilgili olarak, ovada Mokissos isminde bir kalenin olduğunu ve bu kaleye Justinianus döneminde büyük bir duvar ördürüldüğünü ifade etmektedir. Buradan yola çıkan Ramsay, bugün Kırşehir kent merkezindeki tepeyi Mokissos Höyüğü olarak isimlendirmiştir (Ramsay, 1960: 331–332).

Kırşehir'in Hellenistik Çağ'daki durumu hakkında arkeolojik verilerde vardır. Bu buluntuların bir kısmı Kaman Kalehöyük'ten elde edilmiş, bir kısmı ise çevrede bulunup müzeye kazandırılmıştır.

Kaman Kalehöyük'te ele geçmiş Büyük İskender portreli Hellenistik Dönem sikkeleri (Oettel 2000: 139) Kırşehir ve yakın çevresinde bu dönemin izlerini gösteren önemli belgelerdir.

Bunlardan başka Kırşehir Müzesi'nde de Kapadokya Krallığı'na tarihlenen birçok sikke bulunmaktadır. Bir kısmının üzerinde Argaios (Erciyes) Dağı kabartmaları olan bu sikkeler Kırşehir ve yakın çevresinde bulunduktan sonra müzeye kazandırılmıştır ve şu anda Kırşehir Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.

Hellenistik ve Roma dönemi Kapadokya'sında en önemli kült, Argaios (Erciyes) kültürüdür. Bir dağ tanrısı kültü olan bu inancın Kapadokya'da bu kadar yaygın olmasının nedeni büyük olasılıkla Argaios Dağı'nın heybetinden ve birçok coğrafyadan bütün çıplaklığıyla görünmesinden kaynaklanmaktadır⁸ (Tekin, 1998b: 216). Adı geçen tüm arkeolojik buluntular Kırşehir ve çevresinin bu dönem tarihi coğrafyasına büyük oranda katkı sağlamıştır.

Kapadokya ve çevresi, Büyük İskender'in ölümünden sonra, Roma hâkimiyetine kadar İskender'in ardılları tarafından yönetilmiştir. Pontos ile Roma arasında mücadelelerle geçen ve bölgeye atanan sözde krallar aracılığıyla, bağımsızlıktan yoksun bir şekilde devam eden bu süreç bölgenin resmen Roma'ya bağlanmasına kadar da sürmüştür (Baydur, 1970: 97; Tekin 2008: 163; Günaltay, 1987b: 274-276).

Kapadokya ve Kırşehir Roma hâkimiyeti sırasında sık sık yönetim organizasyonlarında meydana gelen değişikliklerle karşı karşıya kalmıştır. Kapadokya bu organizasyon değişikliklerinde önce Roma Eyaleti olmuş, sonra başka eyaletlerle birleştirilmiş ve son olarak ta ikiye yâda üçe ayrılmıştır (Kaya, 2005: 20 vdd). Kırşehir ve çevresi bu yönetim organizasyonlarında meydana gelen değişikliklerden birinde Kapadokya Secunda olarak isimlendirilen topraklarda yer almıştır.

Kırşehir'in Roma dönemi tarihi coğrafyasına bölgede bulunan bir kitabe ile bu döneme ait mil taşları katkıda bulunur.

Şehir merkezine çok yakın bir alanda, Dinekbağı bölgesinde ele geçen ve Dionysos kültü ile ilgili olduğu düşünülen bu kitabe beyaz bir mermer sütun parçası üzerinde bulunmaktadır. Söz konusu sütun Dinekbağındaki mezarlığın güneyinde, bir evin temelleri atılırken ortaya çıkmıştır. Kitabenin bulunduğu alanı inceleyen Ruben, bu alanın yakında yer alan su kaynakları ve meyve bahçelerinin varlığından yola çıkarak burasının Dionysos adına yapılan bir mabed olabileceğini vurgular. Hatta bu alanın yakınlardaki bir mağaradan hareketle mabedin mağaranın içinde olabileceği tartışmasını dile getirir (Ruben, 1948: 177).

Dionysos kültü ve arkeolojik tasvirleri antik çağda yaygın ve sık olarak kullanılmıştır. On iki Olympos tanrısından biri olan Dionysos, Zeus ile Semele'nin oğludur. Roma Döneminde ise Dionysos adı Latince "Liber" olmuş ve uzun zaman etkisini sürdürmüştür (Öztürk, 2010: 1 vdd).

Kırşehir'in Roma coğrafyası içinde olduğuna dair verilerden bir başkası ise bölgenin yakın çevresinde ele geçen bu döneme ait mil taşlarıdır. Romalılar Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya ulaşan önemli yollar yaptırmışlar ve bunlardan onarıma ihtiyaç duyulanlara bakım yapmışlardır. Kaman ilçesi Bayındır Köyü yakınlarından Ankara'ya giden yol üzerinde 2 mil taşı ele geçmiştir. Bu mil taşlarından biri adı geçen yolun onarımı ile diğeri ise bir adak konusu ile ilgilidir (Göktürk, 2008: 13-14).

⁸ Argaios (Erciyes) Dağ kültü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz, Baydur, 1970: 123-127.

Bunlardan başka, Kırşehir'in Mucur ilçesi yakınlarında, Mucur Yer Altı Şehrinde bulunup Kırşehir Arkeoloji Müzesi'ne getirilen, üzerinde Latin harfleriyle "Kobaba" (Kubaba) yazılı mezar steli, yine bu dönem buluntularından biridir (Göktürk, 2008: 14). Neolitik Çağ'dan beri Anadolu'da varlığını bildiğimiz Ana tanrıça kültü, Frigler tarafından Matar Kubelaya adı ile kutsanmış (Çapar, 1979b: 210; Işık, 2009: 58; Işık 2006, 47; Sivas, 2007: 13), ilerleyen tarihlerde farklı isimlerle batıya kadar ulaşmıştır (Vermaseren, 1977: 9; Çapar, 1979a: 191; Roller, 1999: 119; Roller, 2007: 141-147).

Sonuç

Kırşehir'in tarihi çağları M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğinde, Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile gerçekleşmiştir. Bölgede bu döneme tarihlenen birçok yerleşme vardır. Ancak en çok öne çıkan yerleşmeler Kaman Kalehöyük ve Yassihöyük'tür. Kaman Kalehöyük'te Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlenen birkaç tablet ve bir takım buluntuların varlığı bu tespiti destekler. Tıpkı Kaman Kalehöyük gibi Yassihöyük'te Koloni Çağı yerleşmelerinden biridir. Yassihöyük'te bu dönem verilerinin en önemlisi saray olarak değerlendirilebilecek bir görünüme sahip olan bir yapı kalıntısıdır. Söz konusu yapı bu döneme ait adı ön plana çıkmış bazı yerleşmelerdeki saraylarla mukayese edilecek düzeydedir.

Bilinmeyen nedenlerden ötürü sona eren Koloni Çağı'ndan sonra Anadolu'da ilk siyasi birlik, merkezi toprakları Kızılırmak yayı olan Hitit Krallığı tarafından sağlanmıştır. Hitit uygarlığı birçok bölgeyi olduğu gibi Kapadokya yöresini de derinden etkilemiş bir uygarlıktır. Kırşehir'inde içinde bulunduğu Kapadokya'nın M.Ö. II. bin yılını tanımak için Hitit uygarlığının tanınması gerekmektedir. Kırşehir ve çevresinde gerçekleştirilen araştırmalarda, Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlenen ve bölgenin bu dönemdeki tarihi coğrafyasına katkı sağlayan verilere rastlanmıştır. Hitit İmparatorluk Çağı eserlerinden olan bir rölyef, Kırşehir Müzesi'nde sergilenen bir tören vazosu, kapı aslanları, anıtsal bir boğa altarı ve Hitit hiyeroglif yazılı bir yol yazıtı bu döneme ait özellikle öne çıkan buluntulardır.

M.Ö. II. binin sonlarında Hititlerin yıkılmasından, M.Ö. I. binin başlarında Friglerin bölgede egemenlik kurmalarına kadar geçen süre de Kırşehir bir istikrarsızlık yaşamışsa da bir müddet sonra Friglerin bu bölgeye yerleşmesi ile bu coğrafya da istikrar yeniden sağlanmıştır. Kırşehir ve çevresinde anıtsal Frig mimari eserlerine rastlanılmasa da bölgede Demir Çağı'na tarihlenen birçok yerleşmede erken ve geç dönem Frig çanak çömlekleri ile Friglerin Akdeniz dünyasına ihraç ettikleri fibulalara rastlanmıştır.

Bu dönemden sonra bölgede Pers etkisi başlar. Perslerle birlikte Kırşehir'inde içinde bulunduğu Orta Anadolu, Kapadokya adı ile anılır. M.Ö. I. binin ortalarında büyük bir coğrafyanın adı olan Kapadokya'daki Pers hâkimiyeti, Anadolu'daki Pers hâkimiyetine paralel olarak, İskender'in Persleri Anadolu'dan attığı tarihlere kadar devam etmiştir.

Büyük İskender'in Anadolu'yu ele geçirmesinden sonra Kırşehir, Hellenizm kültürünün etkisinde kalmıştır. Kırşehir ve çevresinde bu döneme ait en önemli buluntular kazıları devam eden yerleşmelerden elde edilen İskender portreli sikkelerle, çevrede bulunup Kırşehir Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılan ve üzerlerinde Argaios (Erciyes) Dağı'nın kabartmaları olan sikkelerdir.

Kapadokya'nın batı kesiminde yer alan Kırşehir'de Hellenistik Çağ'dan sonra Roma egemenliği görülür. Kapadokya, Roma hâkimiyeti sırasında yönetim organizasyonlarında meydana gelen değişikliklerle karşı karşıya kalmıştır. Bir müddet sonra Roma İmparatorluğu

ikiye ayrıldığında ise Kırşehir toprakları sonraları Bizans olarak adlandırılacak olan doğu devletinin sınırlarına dâhil edilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKARSU, S. (2007). Hitit Tasvir Sanatında Boğa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- AKURGAL, E. (1995). *Anadolu Uygarlıkları*, İzmir
- ALKIM, B. (1956). "Kırşehir Hüyüğü ve Topraküstü Buluntuları", *Bellekten* 20/77, 61-77.
- BARNETT, R. D. (1973). "Phrygia and the Peoples of Anatolia in the Iron Age", *CAH II /2*, 415-442.
- BAYDUR, N. (1970). *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul.
- BEAGON, P. (1995). "A Note on Polybius 24. 14. 8-9", *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 45/1, s. 245-248
- BOSSERT, H.Th. (1950). "Orta Anadolu'da Yapılan Bir Gezi Hakkında Kısa Ön-Rapor", *Bellekten* 14, 667-671.
- BOSSERT, H.Th. (1951). "Kleine Mittelungen", *Anadolu Araştırmaları/ Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung II*.
- ÇAPAR, Ö. (1979a). "Roma Tarihinde Manga Mater (Kybele) Tapınımı", *DTCFD29/1-4*, 167-190.
- ÇAPAR, Ö. (1979b). "Anadolu'da Kybele Tapınımı", *DTCFD 29/1-4*, 191-210.
- DARGA, M. (1998). "M.Ö. II. Binyıl: Orta ve Son Tunç Çağı", *Kapadokya*, İstanbul, 124-169.
- DİNÇOL, A. M. (1982). "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*1, 18-120.
- ESİN, U. (1998). "Paleolitik'ten İlk Tunç Çağının Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokya'sı", *Kapadokya*, 62-123.
- GENZ, H. (2007). "Kızılırmak Bölgesi'nde Demir Çağı", *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, (Eds: H. Sivas-T.T.Sivas), Yapı Kredi Yayınları-2613, İstanbul, 127-140.
- GÖKTÜRK, M. (2008). *Tarihi ve Anıtları Işığında Kırşehir Mezar Taşları, Mezardaki Hayatlar*, Ankara.
- GÜNALTAY, Ş. (1987a). *İran Tarihi, En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*, I. Cilt, TTK Basımevi, Ankara.
- GÜNALTAY, Ş. (1987b). *Yakınşark IV, Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları*, TTK Basımevi, Ankara.
- GÜNGÖRDÜ, E. (1989). Kırşehir'in Kuruluşu-Gelişmesi ve Fonksiyon Alanları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- GÜTERBOCK, H.G. (1970). “Das Steirbecken von Dokuz”, *IM* 19/20, 25-30.
- HERODOTOS, Herodotos Tarihi, Çev. M. Ökmen, İstanbul, 1991.
- IŞIK, F. (2006). “Phryg Dini, Tektanrıça Matar Kubeleya”, *Arkeo Atlas* 5, 47.
- IŞIK, F. (2009). “Anadolu İon Uygarlığı, “Kolonizasyon” ve “Doğu Hellen” Kavramlarına Eleştirel Bir Bakış” *DTCFD* 35, 53-80, Ankara.
- KAYA, M. A. (2005). Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 24/38, 11-30.
- KUMAGAI, K. (2011). “A Preliminary Magnetic Survey at Yassihöyük”, *AAS* XVII, Tokyo, s.171-174.
- MEMİŞ, E. (2003). *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya.
- MİKAMİ, T.- OMURA, S. “1986 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları”, *KST* IX/II, 1-20.
- MORİ, M.-OMURA, S. (1990). “1988 Kaman-Kalehöyük Kazıları”, *KST* XI/I, 335-354.
- OETTEL, A. (2000). “Die Antiken Münzen aus Kaman-Kalehöyük” *AAS* IX, Tokyo, 137-145.
- OMURA, S. (1989). “1987 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları”, *KST* X/I, 353-369.
- OMURA, S. (1991). “1989 Yılı Kaman - Kalehöyük Kazıları” *KST* XII/I, 427-442.
- OMURA, S. (1994). “1992 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları”, *KST* XV/I, 271-292.
- OMURA, S. (2001). “1999 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları”, *KST* 22/1, s.327-336.
- OMURA, M. (2011). “2009 Yılı Yassihöyük Kazıları”, *KST* 32/4, 360-367.
- OMURA, M. (2012). “Yassihöyük Kazıları, 2010”, *KST* 33/4, 271-286.
- ÖZTÜRK, B. (2010). *Roma İmparatorluk Çağı Küçükasyası ’nda Dionysos Kültü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- PLİNİUS, *Historia Naturalis*, London, 1947.
- RAMSAY, W. M. (1960). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. M. Pektaş, İstanbul.
- RİEMSCHNEİDER, M. (1955). *Die Welt der Hethiter*, Stuttgart.
- ROLLER, L. (1999). *In Search of God the Mother*, London.
- ROLLER, L. (2007). “Frig Dini ve Kült Uygulamaları”, *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, (Eds: H. Sivas-T.T.Sivas), Yapı Kredi Yayınları-2613, İstanbul, 141-148.
- RUBEN, W. (1948). “Kırşehir’de Dikkatimizi Çeken Sanat Abideleri”, *Bulleten* XII/45, 173-193.
- SEVİN, V. (1998). “Tarihsel Coğrafya, Güzel Atlar Ülkesi”, *Kapadokya*, İstanbul, 44-61.
- SEVİN, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul.
- SİVAS, T.T. (2007). “Frigler ve Frig Uygarlığı”, *Friglerin Gizemli Uygarlığı*, (Eds: H. Sivas-T.T.Sivas), Yapı Kredi Yayınları-2613, İstanbul, 9-14.

- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, Çev. A. Pekman, İstanbul.
- TEKİN, O. (1998a). *Eski Yunan Tarihi*, İstanbul.
- TEKİN, O. (1998b). "M.Ö. IV. - M.S. VI. Yüzyıllar: Hellenistik Çağ ve Roma İmparatorluk Döneminde Kappadokia Krallığı", *Kapadokya*, 194-225.
- TEKİN, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul.
- ÜNSAL, V. (2011). "Kırşehir'in Tarihi Coğrafyası I (Tarih Öncesi)", *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı İçinde* (s. 1601-1618), III. Cilt, Kırşehir.
- ÜNSAL, V. (2012). "Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28, 209-224.
- VERMASEREN, M. J. (1977). *Cybele and Attis the Myth and the Cult*, London.
- YİĞİT, T. (2003). "İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasal Görünümü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 21/33, 167-182.

Figürler

Figür-1. M.Ö. II. Binde Kapadokya ve Kırşehir (Darga, 1998).

